

Konferencija

VILNIUS IR KITOS EUROPOS SOSTINĖS PER PAGALBINIŲ ISTORIJS MOKSLŲ PRIZMĘ

700 metų jubiliejų švenčianti Lietuvos sostinė Vilnius sulaukė ypač daug istorikų dėmesio. Tai gera proga susisteminti jau esamas žinias apie miestą ir papildyti jas naujais tyrimais. Rengtos knygos, organizuotos mokslinės konferencijos, seminarai, diskusijos, pokalbių ciklai, paskaitos visuomenei. Šiame kontekste 2023 m. birželio 14–16 d. vyko ir Lietuvos istorijos instituto Pagalbinių istorijos mokslų programos „Lietuvos istorija ir kultūra per pagalbinių istorijos mokslų prizmę“ dalyvių, Lietuvos heraldikos komisijos, Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Taikomosios dailės dizaino muziejaus bei Lenkijos mokslo ir menų akademijos bibliotekos Krokuvoje organizuota tarptautinė mokslinė konferencija „Vilnius ir kitos Europos sostinės per pagalbinių istorijos mokslų prizmę“. Joje dalyvavo heraldikos, genealogijos, sfragistikos, diplomatikos, paleografijos, kodikologijos, archyvistikos, demografijos ir kitų sričių mokslininkai iš Lietuvos, Lenkijos, Ukrainos, Čekijos, Rumunijos, Makedonijos. Konferencijoje siekta aptarti Vilniaus vietą plačiame sostinių (ne tik dabartinių, bet ir istorinių bei laikinųjų) kontekste, analizuojant jų ryšius, įtakas, panašumus ir skirtumus viduramžiais ir naujaisiais laikais, kartais stebint, kaip kadaise prasidėję procesai tęsiasi iki šių dienų.

Pirma konferencijos pranešimų grupė buvo skirta kronikoms ir jose užfiksuotoms sostinių kilmės legendoms. S. C. Rowell as (Lietuvos istorijos institutas), atsispirdamas nuo XII a. sukurtos Londono kilmės legendos, Vilniaus miesto pasakojimus lygino su legendomis apie kitų Europos sostinių kilmę. Kęstutis Gudman t a s (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) Vilniaus įkūrimo legendą siejo su Romos įkūrimo mitu. Savo pranešime jis nagrinėjo Vilniaus legendos atsiradimo kultūrinį kontekstą, metraštininkų galbūt naudotą šaltinių „korpusą“ ir savos „pagoniškos“ sakytinės tradicijos įtaką. Edwardas Skibińskis (Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje) lygino trijų

sostinių – Kyjivo, Krokuvos ir Prahos – kilmės legendas, Kyjivo įkūrimo legendą apie tris brolius Kijų, Shcheką ir Horyvą siedamas su legenda apie trijų tautų pradininkus brolius Lechą, Čeką ir Rusą, čekų legenda apie Kroką ir tris jo dukteris bei lenkų legenda apie Kraką ir Vandą, ieškodamas jų germaniškų ar net indoeuropietiškų šaknų. Taip pat atkreipė dėmesį, kad kronikų autoriai siužetus skolinosi vieni iš kitų ir juos perdirdinėjo. Onomastikos specialistė Irena K u l i k (Krasnystavo savivaldybės viešoji biblioteka) pristatė legendos apie geležinį vilką „pėdsakus“ Lietuvos tikriniuose varduose, t. y. aptarė šaknies „Vilk-“, „Wilk-“, „Wołk-“ paplitimą asmenvardžiuose ir vietovardžiuose.

Kodikologijos sričiai galima priskirti Iljos L e m e š k i n o (Karolio universitetas Prahoje / Lietuvių kalbos institutas) pranešimą apie XIV a. antros pusės rašytinius paminklus, susijusius su kunigaikščio Butauto dvaru Prahoje, kuriuos vertino kaip baltų raštijos užuomazgas. Pranešėjas aptarė Butauto dvarionių aplinkoje atsiradusį Bazelio kolofoną, kroniką *Cronica ecclesiae Pragensis benessii Krabice de Weitmine*, kodeksą *Liber vetustissimus statutorum et aliarum memorebilium Veteris urbis Pragensis* ir kitus šaltinius. Michalas S o l o m e n i u k a s (Arkivyskupijos archyvas Gniezne) analizavo 1390–1450 m. čekiškos proveniencijos kodeksus, dabar saugomus Arkivyskupijos archyve Gniezne, atskleisdamas, kokią įtaką čekų arba Čekijoje sukurti veikalai viduramžiais galėjo daryti intelektinei minčiai tuometinėje Lenkijos bažnyčios sostinėje. Marcinas K l e m e ņ s k i s (Lenkijos mokslų ir menų akademijos biblioteka Krokuvoje) aptarė bibliotekoje saugomą Jano Fijałeko surinktą Vilniaus katedros ir vyskupijos dokumentų rinkinį, kurio pirma dalis publikuota dar XX a. pirmoje pusėje, o antroji, apimanti XVI a., taip ir liko rankraščiuose. Akcentavo jo reikšmę katedros ir vyskupijos istorijos tyrimams bei poreikį atnaujinti šio šaltinio leidybą. Intelektinės minties sklaidą tarp Vilniaus, Getingeno ir Peterburgo aptarė Aleksandra K u l i g o w s k a (Varšuvos universitetas), kalbėdama apie Vilniaus universiteto auklėtinio, o vėliau ir profesoriaus Joachimo Lelevelio kurtą istorijos mokslo metodologiją. Lidia K o r c z a k (Jogailos universitetas Krokuvoje) pabandė suskaičiuoti, kiek vilniečių XV a. galima rasti Krokuvoje ir kuo jie užsiėmė. Tam ji pasitelkė Krokuvos universiteto, bažnyčių ir miesto magistrato šaltinius. O Mateusz Z i m n y (Popiežiaus Jono Pauliaus II universitetas Krokuvoje), atvirkščiai, analizavo atvykėlių, t. y. Šv. Dvasios ordino narių, veiklą 1456 m. Vilniuje. Adamas S z w e d a (Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje) aptarė Vokiečių ordino sostinės Marienburgo išskirtinumą viduramžių sostinių kontekste. Rūta Č a p a i t ė (Lietuvos istorijos institutas) paleografijos metodais analizavo lotyniško kursyvo tendencijas Vilniaus vyskupo dokumentuose, o Inga I l a r i e n ė (Lietuvos istorijos institutas), pasitelkusi kitą pagalbinių istorijos mokslų šaką, diplomatiką, aptarė viešųjų notarų darbo specifiką. Volodimiras P o l i š č i u k a s (Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos M. S. Hruševskio vardo Ukrainos archeografijos ir šaltinių tyrimų institutas) pagrindinį dėmesį pranešime skyrė mentaliteto istorijai, analizuodamas, kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žė-

mėse, esančiose dabartinės Ukrainos teritorijoje, formavosi Vilniaus, kaip valstybės sostinės, samprata ir suvokimas, kokie veiksniai lėmė šį procesą. Panašią problemą sprendė ir Ala A t a m a n e n k o bei Viktoras A t a m a n e n k o (Ostrogo nacionalinis universitetas „Ostrogo akademija“), tik lokaliu Ostrogo kunigaikštystės mastu, Ostrogą vertindami kaip tuometinės XVI a. Ostrogo kunigaikštystės sostinę, jie ieškojo mieste to meto sostinėms būdingų bruožų.

Keli pranešimai konferencijoje buvo skirti sostinių demografijos ir prozopografijos problemoms. Piotras G u z o w s k i s, Marzena L i e d k e ir Radosławas P o n i a t a s (Balstogės universitetas) pristatė atliekamą tyrimą analizuojant Krokuvos ir Vilniaus miestiečių namų ūkius XVII–XVIII a. Apatarė galimybes nustatyti biologinių šeimų dydį, šeimynų struktūrą. Vilija G e r u l a i t i e n ė (Lietuvos istorijos institutas), analizuodama Vilniaus ir Kauno evangelikų liuteronų parapijų XVII–XVIII a. metrikų knygas, atkreipė dėmesį į nesantuokinių vaikų krikšto įrašus, kuriuose atsispindi to meto neigiamas bendruomenės požiūris į patį nesantuokinį vaiką, jo motiną, o kartais ir tėvą, kuris išreikštas ne tik nepagarbiais apibūdinimais, bet ir pačią informaciją įrašant atvirkiškai arba skersai kitų įrašų atžvilgiu. Ugnė J o n a i t y t ė (Lietuvos istorijos institutas), analizuodama Vilniaus katalikų parapijų krikšto metrikų knygų įrašus ir nesantuokiniams vaikams suteikiamus vardus, tokio neigiamo požiūrio nepastebėjo. Natalija M y s a k (Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos I. Krypiakievičiaus vardo Ukrainos studijų institutas) pristatė XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Lvivą kaip vieną iš Habsburgų imperijos mokslo, studijų ir jaunimo centrų, analizavo, kaip ši aplinkybė keitė miesto infrastruktūrą. Natalija K o l b ir Iryna O r l e v y c h (Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos I. Krypiakievičiaus vardo Ukrainos studijų institutas, Religijos studijų institutas) Lvivą vertino kaip Galicijos graikų katalikų metropolijos sostinę. Šis statusas miesto vaizdui ir demografinėi sudėčiai taip pat turėjo didelę įtaką. Tiesiogiai su sostinių vaizdavimu grafikos darbuose susiję Agnieszka F l u d a - K r o k o s ir Monika G r a c z y k (Lenkijos mokslų ir menų akademijos biblioteka Krokovoje) pranešimai. Pirmasis skirtas Vilniui, antrasis Vienai.

Didelė grupė pranešimų buvo skirta miestų heraldikai ir sfragistikai. Gitana Z u j i e n ė (Lietuvos istorijos institutas) analizavo herbinius koklius, naudotus Vilniaus interjeruose XVI a. antroje pusėje, aptarė jų sąsajas su kokliais, naudotais Lenkijos didikų ir vyskupų rezidencijose. Natalija B i l o u s (Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos Ukrainos istorijos institutas Kyjive) aptarė Kyjivo savivaldos institucijų formavimąsi, Vilniaus magdeburgijos įtaką šiam procesui bei miesto ir miestiečių heraldinių simbolių raidą. Attila Istvan S z e k e r e s (Transilvanijos heraldikos ir veksilologijos asociacija) analizavo dviejų buvusių Transilvanijos sostinių Albos Julijos ir Sibiu bei dabartinės sostinės Klužo antspaudų bei herbų raidą. Andrij G r e c z y l o (Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos M. S. Hruševskio vardo Ukrainos archeografijos ir šaltinių tyrimų institutas) pagrindinį dėmesį skyrė Lvivo miesto herbo genezei ir pirminei jo simbolių

reikšmei, teigdamas, kad jie ne tik rodo vokišką miestų heraldikos tradiciją miestų herbuose vaizduoti mūro elementus ir centrinę figūrą juose, bet ir siejasi su vietiniu mitu, liūto figūrą herbe kildinančiu iš kunigaikščio Levo vardo. Piotras O k n i ņ s k i s (Varšuvos universitetas) tyrimą sutelkė į legendinį (imaginacinį) Krokuvos miesto tarybos narių herbyną (1363–1583), publikuotą Bartošo Paprockio veikalė *Herby rycerstwa polskiego* (Krokuva, 1584), vertindamas jį kaip miestietiškos valdžios ideologijos išraišką. O Jana J a n i š o v a (Palackio universitetas Olomouce) aptarė realiai egzistavusias herbų galerijas XVI a. Moravijos sostinėse Brno ir Olomouco valdžios institucijų pastatuose, aktualizavo jas kaip šaltinį to meto provincijos institucijų ir heraldikos tyrimams. Agnėš R a i l a i t ė s - B a r d ė s (Lietuvos istorijos institutas) pranešimas buvo skirtas Vilniaus vyskupų heraldikos, sukauptos herbyne *Elogia Episcoporum Vilnensium*, tyrimams, parodant, kaip herbe buvo užkoduojamas konkretaus asmens statusas, genealoginė savimonė. Lygindama herbus su išlikusiais sfragistikos šaltiniais, pranešėja bandė išsiaiškinti, kodėl vaizdai juose kartais nesutampa. Panašų tyrimą, tik Krokuvos vyskupų atžvilgiu, pristatė Bartłomiejus W o ł y n i e c a s (Popiežiaus Jono Pauliaus II universitetas Krokuvoje). Jį domino vyskupų jungtiniai herbai ir jų teikiama informacija. Jovanas J o n o v s k i s (Makedonijos heraldikos draugija) pristatė Makedonijos sostinės Skopjės miesto herbo raidą ir jo naudojimą kasdieniame gyvenime. Konferenciją užbaigė Vytauto A l e k s i e j ū n o (Lietuvos heraldikos komisija) pranešimas, skirtas Vilniaus miesto herbo istorijai XIX a. pradžioje – XX a. viduryje, vėl atrandant ir sugrąžinant Vilniui senąjį istorinį simbolį – šv. Kristoforą.

Gitana Z u j i e n ė
(Lietuvos istorijos institutas)